

in

thema: poëzie

te
rn

09/3

‘Alleen in mijn gedichten kan ik wonen’

(Interieur)architectuur & poëzie

De dichtregel die als titel dient voor dit artikel schreef de romanticus Slauerhoff in zijn bekende sonnet ‘Woninglooze’. De scheepsarts/dichter vond in het laatste deel van zijn korte leven nergens een vaste, vertrouwde verblijfplaats, laat staan eigen huis en haard. Hij werd niet alleen gedreven door een rusteloze drang naar het onbekende, wellicht vond hij in de beslotenheid van een huis ook niet de inspiratie voor zijn bijzondere poëtisch oeuvre. Is er tussen (interieur)architectuur en poëzie eigenlijk wel een relatie te onderscheiden?

Han de Kluijver architect bna bni bnsf

Voorwerpen of kunstwerken die zeggingskracht hebben, bestaan uit verschillende lagen die steeds kunnen veranderen, afhankelijk vanuit welk standpunt we ze bekijken.

Een gebouw omvat zo veel van die lagen, beelden en tegenstellingen, dat we ze niet meer tot één geheel kunnen verbinden. Het totale beeld kan dan alleen nog maar kunstmatig, in het hoofd van de ontwerper, worden gecreëerd.

Veel poëzie biedt een zekere gelaagdheid waarin de herinnering aan het alledaagse de buitenste laag vormt. De ondertoon is een extra dimensie die daaraan wordt toegevoegd. Het aspect ‘ge-

laagdheid’ vinden we tegenwoordig ook in bijna elk architectonisch ontwerp terug. Gebouwen vertellen als objecten verhalen. Gebouwen tonen het proces van ontwerp en besluitvorming, ingebruikname en veroudering. Ze bieden de voorwaarden voor verblijf, werk, geboorte, ziekte en dood.

Niet in bouwbestek

Desondanks worden zij aangesproken op eigenschappen, die niet in het bouwbestek vermeld staan. Gebouwen zijn de stille getuigen van de geschiedenis. Geeft een gebouw – en daarmee de architectuur – een levensles om de mens naar een betere samenleving te loodsen?

De relatie tussen ontwerp en geschiedenis is buitengewoon actueel. Het gebouw verwijst behalve naar de veranderlijkheid in de regelgeving naar een ander aspect: de verleiding. Op grond daarvan voldoet (interieur)architectuur aan een aantal maatstaven van poëzie, die zowel met de regels speelt als eigenzinnigheid ontplooit. (Interieur)architectuur is niet identiek aan het poëtische verhaal, maar maakt dergelijke verhalen wel mogelijk.

In de jaren tachtig werd veelvuldig geciteerd uit het in 1972 verschenen boek *De onzichtbare steden* van de Italiaanse schrijver Italo Calvino. Het was in Rotterdam tijdens Culturele Hoofd-

◀ Spalov, 23 januari 2009

Een architect

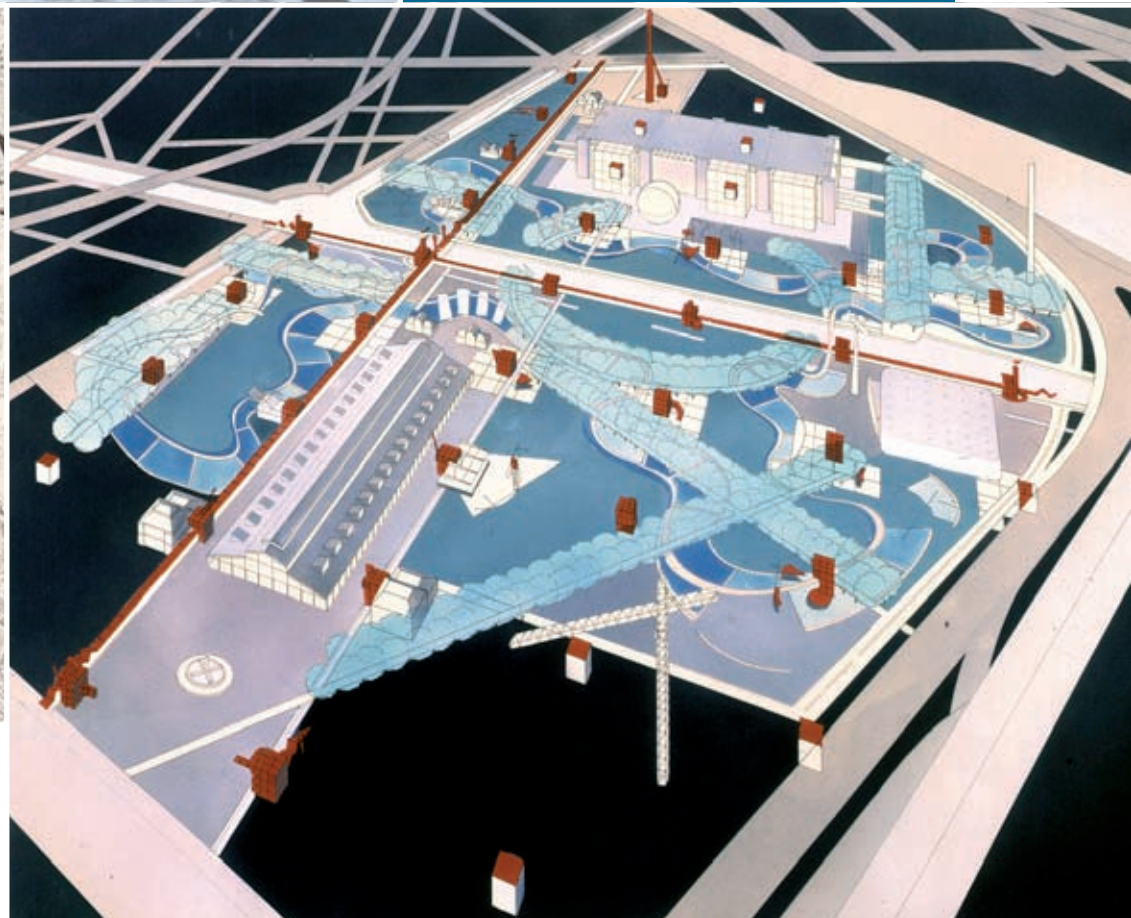
- baseert zijn werk op intuïtie en argumenten, op reflectie en op zijn geheugen.
- is in wezen een zoeker.
- zoekt al doende: schetsend, knutselend, uitvindend en fantaserend.

Een architect

- maakt alles nieuw, ook al bestaat het reeds. Maken betekent voor hem meestal herscheppen. Zijn bouwen is veelal verbouwen.
- tracht zijn denkbeelden te verwezenlijken. Zoals de dichter zijn gevoelens en ideeën in woorden weergeeft, legt de architect ze neer in beton, staal, glas en steen.

▼ Parc de la Vilette het voormalige slachthuis terrein in het noord oosten van Parijs werd in 1983 door Bernard Tschumi getransformeerd tot stadspark.

▶ "Iconografia", o pianta del campo marzio, dell'antica Roma G.B. Piranesi 1761-1762

Burj al arab is ontworpen door Tom Wright (1999). Het luxueuze 7-sterren hotel bevindt zich in zee op een kunstmatig eiland, 280 meter verwijderd van het strand van Dubai in de Perzische golf. Het gebouw is gebouwd in de vorm van een zeil van een Dhow, omdat boten een belangrijke rol spelen in Dubai. >

De 120 min. explosie vrije controle kamer van Odjfell te Rotterdam is gebouwd in de vorm van een schip. (HDK architecten bna bni bnsn, okt 2008)

v

Het interieur van de behandelkamer van een mondhygiëne in Berlijn (Graft) roept associaties op met een ruimteschip of duinlandschap. Er zijn vrijwel geen apparaten aanwezig en het meubilair is volledig afwezig doordat het is geïntegreerd in de plastische ruimte. >

Het gaat Piranesi er niet om de realiteit, maar de gefragmenteerdheid van de stad te benadrukken

stad 2001 zelfs uitgangspunt voor de verdere uitwerking van de manifestatie. Het boek werd ook als inspiratiebron gebruikt voor diverse culturele stukken, zoals in maart 2005 de dansvoorstelling *Silent Collisions*, een samenwerking van Thom Mayne van het bureau Morfosis en de Waalse choreograaf Fredderic Flamand.

De stad uitgekleeft

De onzichtbare steden is een verhalenbundel waarin Marco Polo aan Kublai Kahn vertelt over de bezochte steden van Kahns rijk. Iedere stad wordt beschreven in een kort verhaal en krijgt een vrouwen naam mee. Calvino presteert het om in een kort stukje de stad uit te kleden tot een enkel kenmerk, een deel van het geheel, een model. Een veelheid aan visies op de stad en analyses van stedelijke structuren is het fascinerende resultaat.

De vraag is echter of het relevant is te weten dat de onzichtbare steden de inspiratiebron voor talrijke stukken zijn geweest en op welke manier het boek de plannen naar een hoger plan heeft gebracht. De kunst – en kunde – is ambitie in samenhang met financiële haalbaarheid en maatschappelijk draagvlak een zodanig vervolg

te geven dat visie ook realiteit kan worden. Uiteindelijk gaat het immers om de zichtbare steden. De keizer beseft dan ook dat hem fictieve plaatsen werden beschreven, die in feite alle verwezen naar Marco's eigen stad Venetië. Toch zijn Calvino's steden gelaagd en vormen een bundeling van mogelijke steden.

Atlas

In een uitgebreid historisch en typologisch onderzoek van Ungers, waaraan ook Kollhoff meewerkte, citeerde hij uitbundig uit Calvino's *De onzichtbare steden*. Hun doel stond niet op zichzelf en het ging hem er niet om typen van gebouwen en stedelijke ruimten die verloren waren gegaan terug te vinden en opnieuw in ere ter herstellen. Het ging meer om het opstellen van een atlas van mogelijkheden.

Waar Calvino's uiteenraffeling van de stad met woorden wordt beschreven, trekt Koolhaas in zijn boeken *Delirious New York* en *S,M,L,XL* haar visueel uit elkaar met behulp van grafische interface. Of Koolhaas ooit geïnspireerd is geweest door *De onzichtbare steden* is niet interessant. Wel schrijft hij in een essay over de generieke stad: *Laten we onze ervaring raadplegen, buiten*

onzelf treden, kijken naar de manier waarop we bestaan, hoe ons werken, wonen, spel of entertainment onophoudelijk wordt georganiseerd, hoe we de stad onder onze ogen, onafhankelijk van onze smaken, inzichten, politieke keuze onophoudelijk zien veranderen.

Driedeling

Ook Bernard Tschumi maakt gebruik van gelaagdheid in zijn ontwerpen, zoals in het Parijse Parc de la Vilette. Hij haalde het ontwerp uit elkaar en herleidde het tot een driedeling van bewegingen, ontmoetingsplaatsen en gebeurtenissen. Dit leidde uiteindelijk tot een opbouw van drie over elkaar gelegde autonome structuren: punten (follies), lijnen (een laag met wegen en paden, in hoofdzaak bestaande uit een assenkruis en een slingerend wandelpad) en vlakken (een laag met grote ruimtes, bedoeld voor openlucht recreatie). De opzet is dat deze overlapping iedere onmiddellijke ervaring van structuur onmogelijk maakt en dat de ontstane restructuur en toevalligheden het ontdekken stimuleren.

Al in de 18e eeuw maakten Piranesi en Durand ontwerpen met behulp van losse elementen. Een bewuste toepassing verschaft aan het ontwerpen

Om de uitbreiding van het kantoor van aannemingsbedrijf Nacap te Rozenburg mogelijk te maken is gekozen voor een bebouwde brug over de weg (HDK architecten bna bni bnsf, dec 2008)

een extra middel om het ontwerpproces als spel te beoefenen. Architectuur moet zich niet beperken tot metselwerk, stelde Durand.

Piranesi maakte uit archeologische brokstukken een beeld van het oude Rome, waarbij hij naar eigen inzicht een gevonden gebouw of gebouwdeel dupliceerde. Het gaat Piranesi er niet om de realiteit, maar de gefragmenteerdheid van de stad te benadrukken. Rome is voor Piranesi een schijnwerkelijkheid. Die heeft hij willen uitdrukken. De architectuur ziet hij primair als een instituut dat deze droom kan verbeelden.

Poëzie uit het object

Soms is (interieur)architectuur poëzie, niet altijd. Ook al omdat de maatschappij er niet om vraagt. Bovendien kun je niet zeggen: nu ga ik een poëtisch ontwerp maken. De poëzie komt uit het object zelf voort, tenminste wanneer de ontwerper daar gevoel voor heeft. Overigens is goede architectuur niet per definitie poëtisch.

Behalve door een zekere gelaagdheid kan poëzie worden gekenmerkt door het weergeven van een gevoel, het onzegbare. Dat doet ze door het creëren van verbanden. Voorzover poëzie verband houdt met het vervaardigen van kunst, heeft ze tot doel een zekere gemoedstoestand op te roepen. Deze vertoont verwantschap met het spontane gevoel dat voorwerpen of omstandigheden kunnen oproepen, zoals de beleving van een bijzondere zonsondergang, maar ook een verliefdheid, een afscheid of een reis. De emotie die een kunstwerk oproept, wordt gekoppeld aan het gevoel van een illusie. Ook in het poëtische universum kunnen gewone dingen plotseling

van betekenis veranderen, omdat we ze anders zien. Ze verbinden zich met elkaar op een heel andere wijze dan normaal en daardoor ontstaat een nieuwe ordening.

Gestolde activiteit

Het bouwwerk is evenals het gedicht geen representatie van een idee, maar een gestolde activiteit, een afgeleide van de idee. De keuzemomenten zijn de breekpunten, die het denkraam van de ontwerper/dichter bijstellen. Het ontwerpen wordt hierbinnen gezien als het koppelen van idee en vorm. Een goed voorbeeld is Burj al arab in Dubai, ontworpen door Tom Wright in 1999. Dit luxe 7-sterren hotel is gebouwd in de vorm van een zeil van een Dhow, een traditionele Arabische boot.

Een ander goed voorbeeld is het havengebouw van Odjfell te Rotterdam-Botlek, een explosievrije controlekamer in de vorm van de brug van een schip (HDK architecten 2007). De dichter Guillaume Apollinaire verbond 90 jaar geleden al idee en vorm vrij letterlijk: in Il pleut regenen de letters van het papier af. Het Bauhaus probeerde alle kunst disciplines te verenigen in een gemeenschappelijk kunstwerk, waarin geen onderscheid werd gemaakt tussen dichtkunst, decoratieve kunst en bijvoorbeeld architectuur.

Onder spanning brengen

De dichter in de mens ontwaakt door een onverwachte gebeurtenis, een uitwendig of inwendig voorval. Immers door het onder spanning brengen, het inbouwen van een graad van verzet, wordt de creativiteit gestimuleerd. Neem bijvoor-

beeld het interieur van de behandelkamer van een mondhygiëniste in Berlijn (Graft). Dit roept associaties op met een ruimteschip of duinlandschap. De vloeren en het plafond vormen een golf die zich uitstrekt over gehele praktijkruimte. Er zijn vrijwel geen apparaten aanwezig en het meubilair is volledig afwezig, doordat het is geïntegreerd in de plastische ruimte.

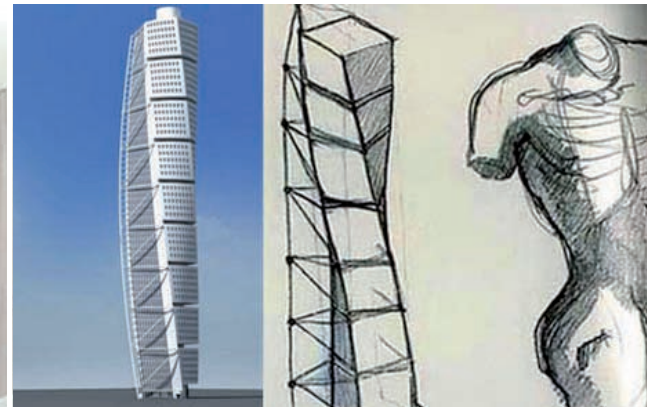
De metafoor is – zowel in de poëzie als in de (interieur)architectuur – bij uitstek geschikt om nieuwe betekenissen te genereren. De metafoor kan diep doordringen in het denkproces van de ontwerper. Metaforen kunnen zowel abstract als letterlijk worden gebruikt. De abstractie kan dan zowel betrekking hebben op het programma als op de vorm. Calatrava neemt bijvoorbeeld walvissen, of de ruggengraat van dieren als inspiratiebron voor zijn architectuur.

Dynamisch mengsel

Het restaurant *Olivare* in Londen is ingericht als een grafisch voorgestelde vis, zwemmend in het water. Het interieur vormt een wisselwerking met de geserveerde gerechten, uitsluitend vis. Nachtclub *Embryo* is een fancy club in Boekarest (design squareone SRL) die een overweldigende indruk maakt, maar nog heftiger is het patroon in de wanden, dat overeenkomsten zou moeten vertonen met een embryo. Hoewel de kunstenaar Anton Heyboer moeilijk te plaatsen is, maakte deze prettig gestoorde graficus met een ongewone levensstijl wel werken met een dynamisch mengsel van taal en beeld: zogeheten concrete poëzie.

Het restaurant Olivare in Londen is ingericht als een grafisch voorgestelde vis, zwemmend in het water. Het interieur speelt een spel met geserveerde eten, namelijk alleen vis. >

Calatrava neemt bijv walvissen of de ruggengraat van dieren als inspiratiebron voor zijn architectuur. >>

Ontwerpen is een optimistische activiteit. Als je niet in zekere zin gelooft in een maakbare wereld heeft het vak weinig te bieden. Je werkt aan een ruimtelijke toekomst, die je niet zozeer inricht voor jezelf maar voor de mensen om je heen. Een interieur moet immers meer zijn dan louter een vertaling van het programma van eisen en bruggen slaan tussen functie en beleving. Zo ook de dichtkunst: een dichter slaat met zijn poëzie een brug tussen zijn verbeeldingswereld en de beleving van de lezer. Architectuur luistert en blijkt een zwijgend kunstwerk. Poëzie vertelt en blijkt een sprekend kunstwerk.

Een kunstenaar

- vindt niets mooier dan iets wat niets nodig heeft om mooi te zijn.
 - tracht zijn kunst te scheppen uit het niets. Kunst zonder binding met verleden en toekomst en zonder vaststaand resultaat.
 - die met deze paradox kan leven, creëert kunst met eeuwigheidswaarde
- Glasobject Han de Kluijver 2009

Nachtclub "embryo" in Boekarest heeft wanden, die overeenkomsten vertonen met de embryo.
(design squarereone SRL)